

Marek Herma

Operacje floty rosyjskiej na liniach komunikacyjnych Państw Centralnych

---

Przegląd Historyczno-Wojskowy 16 (67)/1 (251), 199-203

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

OPERACJE FLOTY ROSYJSKIEJ NA LINIACH KOMUNIKACYJNYCH PAŃSTW CENTRALNYCH

Denis Kozłow, *Naruszenie morskich komunikacji po opyту dziełstwij rossijskogo flota w pierwoj mirowoj wojnie (1914–1917)*, Moskwa 2012

W 2012 r. nakładem wydawnictwa naukowego Uniwersytetu Dmitrija Pożarskiego w Moskwie, w serii wydawniczej „Russkij Fond Sodiełstwija Obrazowaniju i Naukie”, ukazała się monografia poświęcona działaniom związków operacyjnych rosyjskiej marynarki wojennej na niemieckich i tureckich liniach komunikacyjnych na Bałtyku i Morzu Czarnym podczas I wojny światowej. Moskiewski historyk Denis Kozłow jest autorem wielu wartościowych prac poświęconych dziejom rosyjskiej marynarki wojennej w tym okresie¹.

Recenzowana monografia liczy 534 stron. Główną część pracy (348 stron) tworzą wstęp, trzy obszernie rozdziały i podsumowanie. Całość uzupełnia 61 załączników, wykazy źródeł i literatury, indeksy nazwisk, okrętów i statków oraz ilustracje. Konstrukcja pracy jest jasna, spójna i logicznie uzasadniona, a chronologiczno-rzeczowy układ materiału ułatwia śledzenie toku narracji autora. Przedział czasowy został wybrany trafnie. Za cezurę początkową autor przyjął rozpoczęcie działań wojennych na Bałtyku (sierpień 1914 r.) oraz na Morzu Czarnym (październik 1914 r.), za końcową zaś – zawarte w Brześciu Litewskim 15 grudnia 1917 r. między bolszewicką Rosją a Państwami Centralnymi zawieszenie broni, które położyło kres działaniom flot na wymienionych akwenach operacyjnych.

¹ Zob. m.in.: D. Ju. Kozłow, *Flot w rumynskoj kampanii 1916–1917 godow*, Sankt Petersburg 2003; *idem*, *Britanskije podwodnyje łodki w Bałtijskom Morie 1914–1918 gg.*, Sankt Petersburg 2006; *idem*, *Sraženije za Rižskij zaliw leto 1915*, Moskwa 2007; *idem*, „Miemielskaja operacyja” flota Bałtijskogo Moria ijuń 1915 goda, Moskwa 2007; *idem*, *Cel – szwiedskaja ruda. Diełstwija nadwodnych sił flota Bałtijskogo Moria na neprijatelskich komunikacyjach w kampaniju 1916 goda*, Moskwa 2008; *idem*, „Strannaja wojna” w Czornom Morie (awgust’–oktiabr’ 1914 goda), Moskwa 2009.

We wstępie Denis Kozłow przedstawił motywy wyboru tematu badawczego, wskazał cel pracy oraz sformułował główne pytania badawcze. Następnie omówił podstawę źródłową badań oraz przeprowadził gruntowną analizę wykorzystanej przez siebie literatury przedmiotu.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Problema naruszenija nieprijadielskich kommunikacyi w przedwojennych planach primienienija rossijskiego flota (1906–1914)*, autor przeanalizował proces tworzenia planów operacyjno-strategiczných rosyjskich flot – Bałtyckiej i Czarnomorskiej w okresie pocuszimskim. Szczególnie interesujące są ustalenia, wnioski i opinie Kozłowa dotyczące wysiłków Rosji na rzecz zacieśnienia współpracy morskiej z mocarstwami zachodnimi i wpływu na plany wojenne Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej rosyjsko-francuskiej konwencji morskiej z 1912 r. oraz współpracy z brytyjską Admiralicją.

W rozdziale drugim pt. *Primienienije sił Baltijskogo Flota w celach naruszenija nieprijadielskich kommunikacyi* i trzecim *Diejatielnost' Flota Czornogo Moria na morskich soobszczenijach protivnika* Kozłow przedstawił działania związków operacyjnych rosyjskiej marynarki wojennej na Bałtyku i Morzu Czarnym w latach 1914–1917. Autor słusznie zauważył, że specyfika każdego z wymienionych morskich teatrów działań wojenných oraz zmieniający się układ sił na każdym z tych izolowanych akwenów wpływały na cele i zadania realizowane przez obie floty – Bałtycką i Czarnomorską na liniach komunikacyjnych Państw Centralnych.

W zakończeniu Kozłow podsumował wszystkie wątki poruszone w pracy, tj. militarne, geopolityczne, techniczne oraz gospodarcze.

W załącznikach zamieścił fragmenty niepublikowanych wcześniej dokumentów z archiwów rosyjskich, szkice taktyczne działania sił nawodnych i podwodnych Floty Bałtyckiej i Floty Czarnomorskiej oraz wykazy strat marynarek: rosyjskiej, niemieckiej i tureckiej na Bałtyku i Morzu Czarnym.

Podstawę źródłową pracy stanowiły materiały zgromadzone w archiwach rosyjskich. Kwerendą archiwalną objął przede wszystkim Rosyjskie Państwowe Archiwum Marynarki Wojennej (Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Wojenno-Morskogo Flota – RGAWMF) w Sankt Petersburgu. Korzystał też z materiałów przechowywanych w moskiewskim: Państwowym Archiwum Federacji Rosyjskiej (Gosudarstwiennyj Archiw Rossijskoj Fiedieracyi – GARF), Rosyjskim Państwowym Archiwum Wojskowo-Historycznym (Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw – RGWIA) oraz Archiwum Polityki Zagranicznej Imperium Rosyjskiego przy Departamencie Historyczno-Dokumentalnym Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Archiw Wnieszniej Politiki Rossijskoj Impierii – AWPRI). We wstępie Kozłow stwierdza, że szczególnie przydatne w pracy badawczej były dokumenty ze zbiorów RGAWMF, a zwłaszcza dyrektywy, raporty i służbowa korespondencja, zdeponowane w zespole Zarządu Marynarki Wojennej Sztabu Polowego Naczelnego Wodza oraz Sztabu Polowego Marynarki Wojennej

Naczelnego Wodza (fond 716), dokumenty wytworzone przez Sztab Generalny Marynarki Wojennej (fond 418) oraz sztaby dowódców Floty Bałtyckiej (fond 479) i Czarnomorskiej (fond 609). Materiały z tych zespołów archiwalnych umożliwiły autorowi zrekonstruowanie systemu dowodzenia związkami operacyjnymi Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej, przeanalizowanie prowadzonych przez nie operacji bojowych na liniach komunikacyjnych przeciwnika oraz prześledzenie zmian w formach i sposobach prowadzenia działań wojennych na morzu.

W celu przeanalizowania wkładu osób zajmujących ważne funkcje w Admiralicji rosyjskiej na proces decyzyjny przy wykorzystaniu marynarki wojennej do realizacji celów geostrategicznych Rosji Kozłów przeprowadził skrupulatną kwerendę *dossier* admirałów pełniących ważne funkcje administracyjne i dowódczo-sztabowe, m.in. Iwana Grigorowicza, ministra marynarki wojennej w latach 1911–1917 (GARF, fond r-5970), Michaiła Kiedrowa, p.o. szefa Sztabu Generalnego MW i zastępcy ministra marynarki w 1917 r. (GARF, fond r-6666) oraz Nikołaja von Essena, dowódcy Floty Bałtyckiej w latach 1908–1915 (RGAWMF, fond 757).

Istotnym uzupełnieniem materiału aktowego są opublikowane zbiory dokumentów² zawierające rozporządzenia i regulaminy wydawane przez ministerstwa marynarki wojennej walczących stron, a także dzienniki, pamiętniki oraz listy polityków i wojskowych, w tym głównie uczestniczących w I wojnie światowej oficerów rosyjskiej marynarki wojennej. Autor wykorzystał m.in. pamiętniki ostatniego ministra carskiej marynarki wojennej Iwana Grigorowicza³, Aleksandra Bubnowa⁴ (w latach 1916–1917 zastępca szefa Sztabu Polowego MW), Michaiła Smirnowa⁵ (w latach I wojny światowej szef sztabu Floty Czarnomorskiej), Siergieja Timiriewa⁶ (podczas wojny zastępca szefa sztabu Floty Bałtyckiej), Borysa Dudorowa⁷ (podczas wojny dowódca lotnictwa morskiego Floty Bałtyckiej oraz dowódca okrętu lotniczego „Orlica”) oraz Haralda (Garalda) Grafa⁸ (podczas Wielkiej Wojny oficer minowo-torpedowy na kontrtorpedowcu „Nowik”). Pamiętniki te, napisane przez świadków epoki, dostarczają cennych informacji o działaniach rosyjskiej Floty Bałtyckiej i Czarnomorskiej podczas I wojny światowej. Wykorzystanie przez Denisa Kozłowa tej kategorii źródeł stworzyło dodatkowe możliwości faktograficzne i interpretacyjne.

² Denis Kozłow wykorzystał m.in. wciąż niedostępny w polskich bibliotekach naukowych zbiór dokumentów niemieckich: *Die deutsche Seekriegsleitung im Ersten Weltkrieg. Dokumentation*, Bearbeitet von G. Grainer, t. 1–4, Koblenz 1999–2004.

³ I. K. Grigorowicz, *Wspominanija bywszego morskogo ministra*, Kronsztadt–Moskwa 2005.

⁴ A. Bubnow, *W carskoj Stawkie*, Sankt Petersburg 1995.

⁵ M. Smirnow, *Kratkij obzor operativnych idei, polożennych w osnowu organizaciji i podgotowki russkogo flota k wojnie w pieriod 1906–1914 goda (Wspominanija)*, „Zarubieźnyj Morskij Sbornik” (Pilzno) 1929, nr 7–8.

⁶ S. N. Timiriew, *Wspominanija morskogo oficera*, Sankt Petersburg 1998.

⁷ B. Dudorow, *Awiacyja Baltijskogo Moria 1912–1917gg. (po wspominiacijam)*, „Morskije Zapiski” (Nowy Jork) 1948, t. 6, nr 1, 2; *idem*, *Admirał Niepienin*, Sankt Petersburg 1993.

⁸ G. K. Graf, *Na „Nowikie”. Baltijskij Flot w wojnu i rewolucyju*, Sankt Petersburg 1997; *idem*, *Imperatorskij Baltijskij Flot między dwumia wojnami 1906–1914*, Sankt Petersburg 2006.

Autor posiłkował się ponadto rosyjską (w tym także wytworzoną na emigracji), niemiecką, brytyjską, amerykańską, francuską i bułgarską literaturą przedmiotu, która została poddana krytycznej ocenie z punktu widzenia dzisiejszego stanu badań. W tym kontekście należy wyrazić żal, że Denis Kozłow pomija zupełnie dorobek polskiej literatury historycznej poświęconej dziejom rosyjskiej marynarki wojennej podczas I wojny światowej⁹. Jest to o tyle paradoksalne, że omawiając dorobek zachodniej historiografii poświęconej I wojnie światowej czyni jej zarzut ignorowania osiągnięć nauki rosyjskiej (s. 43).

Oprócz monografii Kozłow wykorzystał także wartościowe artykuły opublikowane na łamach rosyjskich i zagranicznych periodyków: „Bizertsij Morskoj Sbornik”, „Cytadiel”, „FlotoMastier”, „Gangut”, „Marine-Rundschau”, „Morskoj Sbornik”, „Morskije Zapiski”, „Morskaja Kampanija”, „Morskoj Istoriceskij Sbornik”, „Morskoj Żurnał”, „Nowaja i Nowiejszaja Istorija”, „Nowyj Czasowoj”, „Podwodnik Rossii”, „Rodina”, „Russkij Sbornik”, „Sudostrojenije”, „Tajfun”, „The Journal of Military History”, „United States Naval Institut Proceedings”, „Warship International”, „Wojennaja Był”, „Le Passé Militaire”, „Wojennaja Mysl”, „Wojenno-Istoriceskij Żurnał”, „Woprosy Istorii” oraz „Zarubieżnyj Morskoj Sbornik”.

Autor wykorzystał ponadto solidne informatory rosyjskie, niemieckie i angielskie, które umożliwiły precyzyjne ustalenie składu flot oraz danych taktyczno-technicznych okrętów uczestniczących w działaniach wojennych na Bałtyku i Morzu Czarnym.

Podstawową wartością omawianej książki jest podjęta przez Denisa Kozłowa próba pokazania, w jaki sposób działania związków operacyjnych Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej na liniach komunikacyjnych Państw Centralnych na Bałtyku i Morzu Czarnym podczas I wojny światowej wpłynęły na osłabienie potencjału gospodarczego Niemiec i Turcji. W mojej ocenie, w zakresie podjętym przez autora problematyka ta nie była dotąd przedmiotem dogłębnych studiów w rosyjskiej literaturze historycznej. Omawiana monografia jest zatem pionierska. Rzetelna i rozległa kwerenda archiwalna oraz wykorzystanie wartościowej literatury przedmiotu skutkują tym, że twierdzenia i opinie Denisa Kozłowa są dobrze osadzone w materiale źródłowym skonfrontowanym z dotychczasowymi ustaleniami badawczymi.

Jako że *errare humanum est*, autor nie zdołał uniknąć pewnych błędów. Z niezrozumiałych dla mnie powodów np. zaniechał sporządzenia wykazu zamieszczonych w tekście fotografii. Przedstawiają one oficerów rosyjskiej marynarki wojennej pełniących podczas I wojny światowej ważne funkcje dowódczo-sztabowe we flotach Bałtyckiej i Czarnomorskiej, a także wybrane okręty obu związków operacyjnych. Kozłow nie podał ponadto źródeł pochodzenia zamieszczonego przez siebie materiału

⁹Zob. E. Kosiarz, *Pierwsza wojna światowa na Bałtyku*, Gdańsk 1979; M. Herma, *Pod banderą św. Andrzeja. Rola Floty Czarnomorskiej w realizacji koncepcji strategicznych (militarnych) Rosji w latach 1914–1917*, Kraków 2002; *idem*, *Rosyjska flota wojenna na Bałtyku w latach 1905–1917*, Kraków 2010.

ilustracyjnego. Autor powtarza też błąd historiografii sowieckiej i rosyjskiej dotyczący nazw najnowocześniejszych jednostek marynarki tureckiej podczas Wielkiej Wojny. Otóż, 11 sierpnia 1914 r. tureckie siły morskie znacznie wzmocniły się po „zakupieniu” dwóch nowoczesnych okrętów niemieckich: krążownika liniowego „Goeben” oraz krążownika lekkiego „Breslau”. Po wcieleniu do służby w marynarce tureckiej „Goeben” zmienił nazwę na „Yavuz Sultan Selim”, „Breslau” na „Midilli”. Tymczasem Kozłów uporczywie stosuje nazwy niemieckie. Nazwa „Kanał Kiloński” (s. 169) została wprowadzona dopiero po traktacie wersalskim; do tego czasu był to Kanał Cesarza Wilhelma.

Reasumując, ciekawa i bardzo solidna naukowa rozprawa moskiewskiego historyka znacznie wzbogaca stan badań nad problematyką. Z tego powodu jest warta polecenia zarówno specjalistom, jak i czytelnikom zainteresowanym dziejami rosyjskiej marynarki wojennej podczas I wojny światowej.

Marek Herma

ROSYJSCY GENERAŁOWIE Z POLSKIM RODOWODEM

Stanisław Czerep, *Generałowie i admirałowie polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej 1914–1917*, Białystok 2014

Biografistyka cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem czytelników i badaczy. Potwierdza to najnowsza książka dr. hab. Stanisława Czerepa. Podstawę źródłową pracy stanowią dokumenty pozyskane przez autora w rosyjskich archiwach wojskowych w Moskwie i Sankt Petersburgu, a więc w miejscach rzadko odwiedzanych przez polskich historyków, nawet tych, którzy zajmują się czasami caratu. Trwającą 8 miesięcy kwerendę – o czym dowiadujemy się z noty na okładce – udało się autorowi przeprowadzić dzięki dofinansowaniu z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

W liczącym 20 s. wstępie autor omówił literaturę przedmiotu oraz wykorzystane źródła. W kolejnych rozdziałach o podobnej, ok. 20-stronicowej objętości, scharakteryzował armię rosyjską na przełomie XIX i XX w., następnie skupił się na jej korpusie oficerskim, by w końcu przejść do analizy możliwości osiągnięcia przez Polaków służących w armii rosyjskiej wyższych stopni oficerskich. Słusznie wiele miejsca poświęcił tutaj kwestiom wyznania, które w carskiej Rosji wyraźnie rzutowało na przebieg karier wojskowych. Polemizuje też ze stereotypem losu Polaka, który w państwie carów miał być pozbawiony wszelkich perspektyw, poddawany